

ЗА НЯКОИ СРОДНИ ПЛЕМЕНА В ИМПЕРИЯТА ДУНАВСКА БЪЛГАРИЯ ОТ КАВКАЗ ДО ОДЕСОС. МИТЪТ ЗА КОНЧИНАТА НА АСПАРУХ

Димитър Г. Чанев

Abstract: The empire Danubian Bulgaria has represented arc from Caucasus to the North by Black Sea and to the South across to the Danube to the Balkan. The Bulgarian`s apocryphal manuscript from XI century is a late work who hasn't documentary but mythological character about the death of Asparukh by the end of VII century. If he has killed many ismayills – this is possibly only in connection the permanent "Arab wars" in the Zaucaucasus in the lack of information about war between bulgars and khazars. Iven hiz life has ended in the Ongel his roots are in Great Scythia. The life of Asparukh is glory and honour of area of Cuban, Don, Dnepr, Danube and mostly supreme Bulgarian pride.

Keywords: Bulgaria, Asparukh, Kubrat, unogundurs, ugric-finns, avars.

В своя труд „Ролята и културата на прабългарите”, проф. Геза Фехер изтъква значението на прабългарската и старомаджарска култура в изграждането на цивилизацията на Източна Европа. Докторската си титла Геза Фехер получил за разработката на въпроса за местонахождението на маджарството преди навлизането му в Карпатския басейн. („Наименование и територия на Атекузю”, 1913 г.). У него било силно убеждението, че е неизбежен интегралният подход и анализ на унгарско-българските връзки. [4, с. I, II]

Въз основа на 17 годишната си дейност в България, с помощта на редица археологически, етнографски и етноложки данни проф. Фехер е изяснил без съмнения, „*че културата на маджарите е била много близка до прабългарската, че всичко онова, което е известно за прабългарите, отговаря на това, което знаем за маджарите. Еднакъв е бил външният и вътрешният облик на прабългарите и маджарите: носията, фризура, религията, церемониите, военната култура, художествената индустрия, екипировката и пр. Това значи, че старите маджари по култура са стояли много близко до учителя си – прабългарите. Дори до там, че когато маджарите за пръв път изпъкнали на сцената на европейския свят, били наречени с името „онгур” – име, което им дават и досега всички европейски народи – и което означава всъщност самите прабългари – „о н о г у р и т е”.* Това се обяснява така, че маджарите по култура приличали на оногурите, т.е. българите, дотолкова, та европейските народи, на първо място славянските им съседи, смятали, че имат работа с българи.”[4, с. 5, 6]

Независимо защо и от кога – съвременният приемник, носител и продължител на името на хуните са маджарите със съвременен официално название на държавата си Hungaria. И не само на името, но и на определен процент от гените им, защото според унгарският археолог Ищван Бона

„*между откритите в неговата страна скелети 20-25 % са с черепи от монголски тип.*[8, с. 56]”. Макар и да не е 50+1, посоченият сравнително висок процент, панонската предистория и вероятната военна доминация на хуните сред седемте племена – формирали (х)унгарската нация са може би причината за налагането на визираното им име. Малко по-малък, но от същия порядък е и процентът на скелетите с монголоидни белези в масовия кръгов гроб Девня, според професор Йордан Йорданов от института по антропология при БАН[БНТ, ИСТОРИЯ.ВГ – 4.11.2013, ПРАБЪЛГАРИТЕ МИТОВЕ И ИСТИНИ]. По-интересното и по-важното, според заключенията на проф. Фехер е, че в източна Европа през ранното средновековие прабългарите и маджарите са с обща идентичност. Дори и с общо название. Но какво още може да бъде казано за унгарците и българите, наричани първоначално оногури? Според автора на статията "Миграцията и завладяването на земя от маджарите" (The Migration and Landtaking of the Magyars), Andras Rona-Tas, професор по алтайски студии и ранна история на унгарците в университета Йозеф Атила, Шегед (Jyzsef Attila University, Szeged), 1996 – "Унгарците принадлежат към Уралското езиково семейство... От друга страна, в първите писмени източници, унгарците се обозначават като турци. В други източници те са назовани Унгри, Хунгари, Угрии, Башкири и даже хуни, Авари и Скити. Известно е обаче, че от 8-ми век насетне унгарците наричат себе маджари... Около 600 години ... те живеели северно от аланите, чието местоживелище е добре документирано. Унгарците живеели между реките Кубан и Дон и Азовско (Меотийско) море. Българите се преместили на запад на четири групи. Първата група е основала Империята на Дунавска България около 678 год... Към края на 7-ми век унгарците се придвижват на запад и се установяват между реките Днепър и долен Дунав, където са живели западните българи. Тази

територия е наречена от унгарците *Етелкюзю* (*Etelküzi* - *Междуречие*), дума която е записана от византийския император *Константин Багрянородни* (*Constantinos Porphyrogennitos*) през 948 год., когато унгарска делегация посещава Константинопол. На уgroфинските езици, *ЕТЕЛ* (*ИТИЛ*) означава река... В средата на 9-ти век, начело на съюза стоял *Леведи*, от тук в гръцки източници се среща названието *Леведия* на този район. Според арабски източници от 870 год. *Леведи* носел титлата *кюндю* и макар че бил законен владетел, той нямал реална власт. Властта на военните командири, членове на рода на *Алмиш-Арпад* (*Almish-Arpad*) постепенно нараствала. Според арабските източници, те носели титлата *jula* или *jila* и контролирали армията и администрацията. От 862 насетне, много писмени източници споменават унгарците живеещи в *Етелкюзю* като участници в много войни в Централна Европа. В 862 год. те се бият в съюз с Моравския владетел *Ростислав* срещу франките *Няколко години преди унгарците да завоят басейна на запад от Карпатите, родът на Арпад детронира рода на Леведи и концентрира цялата власт в ръцете си.*” [9а] Но нима войната на унгарците срещу франките в 862 г. не е показател за българската им съпричастност? Защото от писмото на папа *Николай I* от май 864 г. до констанския епископ *Соломон* става ясно, че крал *Людвиг Немски* имал намерение да сключи мир с царя на българите и да подчини доброволно или насила *Ростислав* [12, с. 188]. С върховния владетел – царя на българите, а не с техните северодунавски сънародници – наричани нарицателно „маджари“, е пожелал да сключи мир немският крал – за да подчини Моравския *Ростислав*. Това сведение показва недвусмислено воюващите страни през предходните години, понеже в цитирания месец *Май* българската армия традиционно е била привездана в готовност за следващата военна кампания в текущата година. Лингвистично археологически титлата 'кюндю' вероятно означава обвързан с канас/княз-а – 'васален кан', поради наличното 'д' – указващо родителен падеж в българо-руското 'роден' така както и 'г' в сръбското 'роген'. Макар че родителният падеж в руския език се образува граматически с окончанията 'ого' и 'егд', то няма разлика по същество със сръбското 'оге' в 'роген'. Като друг пример за изпълнение на такава функция и от фонемата 'д' може да бъде посочено името на престолнината на *Тамерлан – Самарканд* (там е и гробницата му). В такъв план името означава *Самар + кан(д/ски)*, т.е. свързан с кана, престолен град. В йерархичен план *кюндю Леведи* не е имал

външнополитическа власт поради подчинената си позиция спрямо канас/княз-а в *Плиска*, а вътрешно политическата организация е пояснил *Мишел Руш*. Пишейки за обществената организация на маджарите, той е отбелязал, че царят свещеник се наричал *кенде*... На аварския *югур*, който упражнявал военната и административна власт, съответствал така нареченият *джула*. Той ръководел армията и решавал важните съдебни проблеми. Според този автор “*през 676 г. е създаден българският каганат*”.[8, с. 210, 213] Но не се е аргументирал по отношение годината на създаването. По-важно е становището му, че *Дунавска България* е каганат – сиреч империя.И посочената от проф. *Andras Rona-Tas* 678 г. като година на основаването на Империята *Дунавска България* не може да бъде приета безкритично, поради липсата на съответна аргументация. Не господарски тюркют във великия тюркски каганат, а подложени на системно ограбване са били и прикубанските угигури и приуралските угри.[7, с. 64] Според академичната История на България – през 567-568 г. тюркютският хаган *Истеми* успял последователно да покори прабългарите, хазарите и беленджерите. От това е видно, че хазарите не са тюрк-алтайци. При възникналия в 630-631 г. вътрешен конфликт в Западнотюркския каганат прабългарите и сродните им племена от областите край *Азовско* и *Каспийско море* се обединили около вожда на уногондурите *Кубрат* от рода *Дуло* и през 632 г. се освободили от тюрките, създавайки военно-племенния съюз стара велика България¹. [5, с. 69] Не застъпване на териториите на две държави имаме около *Азовско море*², а сродно на българите племе, според терминологията в том II на цитираната История на България, са били уgroфините/(х)унгари – нарекли се по-късно маджари, които са се явявали част от населението на старата Велика България, населявали са нейната територия, между реките *Кубан*, *Дон* и *Азовско море*, и неминуемо са носели нейното име. Съдебно-командирската титла *jula*, коментирана и като *джула* в аналогия с названието *Дуло*, показва военно-аристократичната принадлежност на първобългарския род *Дуло* с функционално значение *ВОЖД* – съдия и командир. При това на **командоси – каза(к/х)и** в смисъла на името на северния племенен съюз *Дулу*, за които Л. 411111144

¹ Названието би трябвало да е България! И днес от Карпатите до Волга/Урал, там където се е разпростирила държавата на кагана (имперска титла) *Кубрат*, произношението е България и българский народ.

² В коментирания регион и историческо време има една държава – Велика България на *Кубрат*.

Гумильов пише, че „*имат зад гърба си безкрайните равнини на съвременен Казахстан с храбро и войнствено население* [7, с. 177]”. Без това да са автохтонни тюркют в северозапада на каганата им, който е обхващал и територии от съвременните Украйна и Южна Русия. Знатното название Дуло може да бъде интерпретирано и като д`Уло, сиреч свързан, принадлежащ към Уло. Със значение на Ул = Ур – господар – в евразия по онова време, във връзка с доминантното значение на У – слънце още в древен Шумер. А л и р показват финализация на съществителното име от ал-ски и от ар-ски тип, без промяна в значението. Сходно с *Alpe d`Huez* /Алп дюз/ – известната най-слънчева, на слънцето височина в Алпите. Не е сериозно да се мисли, че оттеглилият се от Конските³/Българските планини, базирал се на остров Пюки в делтата на р. Дунав⁴ [12, с. 78], с количествено ограничената си по териториални причини дружина, Аспарух е успял да разбие с локалната си сила многочислената имперска армия на Константин IV Погонат (Брадати). За да надделее над византийската мощ, кубратовият син навярно е мобилизирал всички налични ресурси, включително дружини от съседните, наречени по-горе сродни племена като анти, алани, савири, частично хазари, (х)унгари и т.н. И това обяснява защо угрите заживяват между Дунав и Днепър в края на 7 век, свързано с победата в 680 г., последвана от териториално разширение и на юг от Дунав, в Малка Скития – Добруджа, в Мизия – до Балкана край Одесос на империята на скитите, казано най-общо по същество, с интеграционно⁵ име България. А отново южно от тях, традиционно и логично следва, че са се преселели и част от аланите, с чийто древен език е свързано разчитането на намерените в югоизточните първобългарски земи рунически надписи. По този повод д-р Живко Войников пише, че:

„В сирийската хроника „Седемте езика” на Евсевий Кесарийски, аланите се съобщават сред народите имащи своя писменост, наред с гърци, ивери (грузинци), римляни, арменци, мидийци. В „Пасхалната хроника” на Георги Синкел, от 37-те народа, произлезли от Яфет, имат своя писменост: гърци, амореи (арамей), алани, римляни, арменци, грузинци, кападокийци, сармати, скити, бастарни (б.а. вероятно бактрийци, тъй като не е известно обитавалите около Дунавската делта бастарни – народ с неясен келто-германски произход, да са имали писменост). [6]“

511111155

³ В Дагестан

⁴ Съплеменници по майчино коляно ли е търсил там?

⁵ Интеграционно, защото е било общо възприето като ново начало. С унаследена традиционалност – име, явяващо се вариант на старото – България.

Този автор избягва келтската следа в етногенезата на българите, но Г. Синкел еднозначно е посочил бастарните като писмен етнос, а отбелязвайки местообитанията на последните около Дунавската делта, д-р Войников ги е причислил, волю или неволю, като възможни съюзници, съседи на Аспарух и събратята му. Вероятно става въпрос за още един етноелемент в сложната етногенеза на българския народ, в подкрепа на което са гайдарските традиции при българи и шотландци-келти, а също и редица общи названия в България и келт-иберска Испания – Пирин/Пиринеи, Бургас/Бургос и мн. др. Показателна е следната извадка от статия на доц. И.Т. Иванов: *„Един от малкото и изключително ценни славяно-прабългарски изрази – билингви е открит в солните рудници до с. Басараби (бившето с. Мурфатлар), Северна Добруджа. Той представлява поредица от руни, до които стои написаната на кирилица славянска фраза „длъжен съм“. Досега двама автори, П. Добрев [ПД – ЗФ стр. 91] и д-р Ж. Войников, правят опит да преведат този прабългарски рунен израз, като го четат „беренум уофре“... От своя страна, д-р Ж. Войников много сполучливо оприличава втората дума „уофре“ на думата *uawær* в съвременния осетински език, който е наследник на най-близкия до прабългарския алански език... Съгласно фонетичната таблица на прабългарските руни ... най-точният и близък до „длъжен съм“ превод на „беренум уовре“ ще бъде „нося, поемам условие“...“ [96]*

Няма нищо по-естествено от това по традиция в империята Дунавска България да са се говорели различни, етносно обусловени езици⁶ – ползвани в словесния арсенал на държавния елит и обогатяващи народностния речник. Но наличието на алани и на рунически надписи – преводими в съпоставка с тяхното наречие, може ли да означава, че именно техният е бил най-близкия до прабългарския език? В този аспект, самият д-р Ж. Войников пише, че: *„В района на Плиска са откривани различни кратки надписи и знаци, върху каменни блокове, керемиди, фрагменти от съдове, върху известната седмлъчева бронзова розета, бълг. аналог на известната “Звезда на маговете”, и др., като най-често се среща знакът IYI. Подобни находки има и от други места влизали в границите на ПБД, напр. “Ситовския надпис” до родопския връх Шутград, надписи от с. Калугерица (Шуменско), Мадара, Бяла, с. Крагуево, манастирските комплекси до Крепча и Равна, от пещера до Тетевен, Шудиково (Черна Гора), в руините на крепостта Слон (Карпатите), и основно в скалния манастирски комплекс Мурфатлар (с. Басараб до Констанца)... Няма единно становище за произхода на тази*

511111155

⁶ По своя път от Волга до Дунав хуните помели и смесили всички срещнати племена... Шегите на шута Зенон на банкетата (на Атила) били смесица от „латински, готски, хунски“ (Приск, *История на Византия*) [8, с. 55, 156]

писменост... Р. Рашиев също правилно поставя въпроса, защо няма нито един официален надпис на владетел на руническо писмо, а още от създаването на Българската държава, в употреба влиза гръцкото писмо и гръцкия език, вкл. са известни инвентарни надписи, с гръцки букви и прабългарски думи. Т.е. не може да се говори за пълноценна руническа писмена традиция.[6]

Тезата, че руническите знаци от местата – изредени в цитираната извадка, не са били азбучно писмо поради твърде големият им брой се отстоява в shtaparov.blog.bg, чрез публикацията ЗАЩО „ПРА-БЪЛГАРСКИТЕ РУНИ СА БИЛИ ЙЕРОГЛФНО, А НЕ АЗБУЧНО ПИСМО. В нея въз основа на това, че древните български „руни“ са били над 700 (според проучванията на д-р Ж. Войников и на руския учен Г. Турчанинов), или поне 136 (според проф. П. Добрев), се пояснява че този брой надхвърлял проверения и утвърден стандарт в науката, според който буквените писмени системи могат да съдържат от 15-20 до 40-45 знака. Много от знаците на протошумерското писмо, което не било азбучно и било предтеча на шумерския клинопис ... много си сходили с древно-българските руни, особено с онези от алански тип и с техните праисторически предшественици, засвидетелствани в „Дунавското писмо” и най-вече в плочките от Тартария и Градешница. В този смисъл, според мен, посоченият като най-често срещан знак YI може да бъде идеограмно разчетен като абсолютизация на доминацията на слънцето сред останалите светила на небосклона: въз основа на знака за указване на абсолютна стойност I Γ в математиката, започнала в Шумер своето развитие и знака на слънцето Y от откритата в Плиска и вече широко известна у нас „седемлъчна розета, / „звезда на маговете“ от Асири – Вавилония и Халдея. Но това не изключва наличието на фонетични съответствия с някои руни-символи, които позволяват изписването на изрази, като този от показателната, разгледана по-горе, билингва.

Анализирайки имената на българските владетели от Именника, открит от руския археолог Андрей Попов, Ст. Чурешки пише, че: „в Боспорските надписи неколкратно е изписано името Аспург, несъмнено намиращо се във връзка с Аспар, Испор, или И(Е)сперих от Именника... Стефан Византийски например съобщава за цяло племе или род от територията на Азовско море, наречено „аспургиани“... Ограждайки територията на появата на това име в документите, може да се заключи, че то е характерно за областта на Северното Черноморие и Северен Кавказ... Според византийските и латинските хроники името на българския владетел е било Аспарух – Св. Теофан Изповедник и Анастасий Библиотекар.[13, с. 66]“ И е достигнал до извода, че „имената на българските князе са свързани със

старата степна традиция, отнасяща се вероятно до Боспорското⁷ царство от първите години след Христа...[13, с. 71]“. Мишел Руш пише за римския генерал Аспар, от времето на Атила, че е с алански произход [8, с. 93]. Но това не значи, че майката на Аспар-ух, сина на вожд на уногундурите⁸, е била аланска принцеса, както пише Албина Г. Хайруллина-Валиева[1, с. 114]. Защото тя би могла да е и бурджанка – кидаритска(чдар) българка, кабардино-балкарка⁹, аспургианка, антка, бастарнка от о. Пюки или друга някаква принцеса. Трябва ли да се учудваме тогава защо д-р Ж. Войников отбелязва, че „Р. Рашиев правилно поставя въпроса, защо няма нито един официален надпис на владетел на руническо писмо, а още от създаването на Българската държава, в употреба влиза гръцкото писмо и гръцкия език, вкл. са известни инвентарни надписи, с гръцки букви и прабългарски думи[6]“ Цитираният пример е показателен за контакти и традиции, които неминуемо са съществували още от късната античност между скити, чрез Боспор и свързаните с южния Босфор елински колонистки градове. И поради тази причина гръцката писменост се е явила регионално, понтийско епистолярно средство. А вероятно и близките отношения между византийския император Ираклий и българския владетел Кубрат са повлияли за установяването на практиката да се използва гръцко писмо и гръцки език, вероятно чрез преводачи-секретари¹⁰. Щом аланската писменост не е била наложена в официална употреба, то и управляващият елит едва ли е бил в мнозинството си алански. Ако нямаше солиден брой антски потомци сред древните българи, щеше ли славянската реч лесно да бъде възприета и наложена чрез книжнината? Че „Античното родово-културно „скити“ и прилагателното „скитски“ са използвани от Лъв VI Филосов, който впрочем прави и формалното сравнение с турките¹¹. Българите са наречени „скитски

611111166

⁷ Кимерийски (северен) Боспор би трябвало да е име както на съответния град, така и на Керченския проток, свързващ Меотийското езеро/Азовско море с Черно море, по аналогия с южния черноморски Босфор.

⁸ Според изписване в ХИБ, п. Никифор[12, с. 77]

⁹ Л. Гумилов – балкарците се образуват преди древните тюрки[7, с. 8]

¹⁰ Такива е ползвал Атила. Мизийският римлянин Рустиций бил наговорен с изготвяне на писмата му.[8, с. 156]

¹¹ Лъв VI Филосов нарича маджарите тюрки и ги отъждествява с българите преди покръстването[12, с. 158(ГИБИ, т. IV, с. 167-172)], но в нарицателен смисъл, а не в етносен. Названието `тюрк` - силен, здрав – по Л. Гумилов[7, с. 26], вероятно е било твърде престижно в онези времена на силови противопоставяния и индивидуални противоборства, но преди в последствие да бъде свързано с

народ“ от Йоан Камениат... Подчертано сравнение със скитите, и то неколккратно, е направено от прочутия философ и византийски политик Михаил Псел... Теофилакт Охридски определя прародината на българите като „скитски предели“ [13, с. 184]“ – са само някои от примерите в това отношение, а също и че „Богдан Филов забелязва сходството на скитския зверинен стил с някои орнаменти от българските ръкописи и изобщо със старобългарското изкуство [13, с. 185]“. В случая не става дума изключително за древните скити, преди нахлуването и заселването в северното причерноморие на масагети, сармати и готи. За ранносредновековното етническо множество в Голяма Скития, което било модифицирано от нахлулите хуни, с вождове от Баламир¹² (б.а.– сочените по негово време като съюзници на хуните ‘българи’ са вероятно непосредствено подчинените му негово племенни евразийски хуни – наречени по името му ‘балгари’) до Атила, а също и на савири, авари, бастарни, хазари, при наличие на алани, анти... Дали „иранското“ име на Баламир е в резултат на династичен брак от ираноезичната му майка, или е резултат от вече усложнен етногенезис в племето му? „Твърде рано, вероятно още през III в., хуните били установили контакти с иранския свят, отправяйки се от казахстанските степи на изток от Каспийско море [8, с. 64]“

Какво от това, че на угрофинските езици ЕТЕЛ (ИТИЛ) означава река, а територията между Днепър и долен Дунав с названието Етелкюзю е интерпретирана от унгарските историци като муждуречие? Това е била българска територия и по-вероятно названието Етелкюзю е първобългарско, със съвсем друго значение, което в последствие може и да е станало синоним на муждуречие. Твърде късният, в 948 г., запис на това название, оповестено от унгарската делегация в Константинопол, не означава непременно, че това название е небългарско. Понеже и самият етноним „маджар“ е възникнал на българска територия, с корени в българска почва. Напълно в съзвучие със становището на историка Стефан Чурешки, че българската народност е „в дъгата между Балкана и Кавказ [13, с. 187]“. От древното значение на `ма` – земя – по Вл. Цонев [3, с. 47], на `джа` – голям (джик` – малък), според ориенталиста д-р ист. Н.

Панайотов и на `ар/ер` – човек, същество – според цитираната статия на проф. Andras Rona-Gas, следва че `маджар` означава голямо земно същество – в смисъл голяма територия, или „човек, етнос от Голямата земя/Голяма Скития“ каквато в същност се е явявала българската територия на север от р. Дунав спрямо тази между р. Дунав и Балкана. Освен от Итил, лексемата Етел в името Етелкюзю, може и по-вероятно произхожда от Атилк, като резултат от известния диалектен преход на `а` в `е` – чадо/чедо, Мари/Мери, Манчо/Менча¹³, Дана/Дена и др. А името Атилк най-вероятно означава малкия Атила поради постфикса `к`, в съответствие с `джик` – малък, придаващ на не само български думи, в чийто край е прикачен, много често умалителност, като – ученик, дръвник (част от дърво), тортик(руски) – парче торта, по имената Ванко, Петко, Сашко и др. на персоните за които се отнася. С добавката `узия`, в която `уз`=`у`+`из`, със заместване на `и` от `у` – слънце, в `из` – звезда, по Вл. Цонев [3, с. 47], следва че Атилкузия означава страната на слънчево звездния – малък Атила, както и други автори са отбелязвали за Аспарух; навярно за това, че след Атила той е бил предводителят – успял да разбие имперската армия на ромеите. Традицията да се нарича определена област по името на владетеля ѝ виждаме и в по-късното, вече цитирано, название Леведия – по името на маджарския кюндю Леведи. Поради тази причина Етелкюзю произлиза по-скоро от Атилк(у/е)з, отколкото от „мездуречие“. В съответствие с направеното по-горе лингвистично изследване следва, че титлата джула = джа + у, което замества `а` + ла(постфикс), а значението на думата е голямо слънце/слънчев управник, в съответствие и със значенията на най-(голямо)слънчевите месеци „джуун“ и „джулай“(на английски). По аналогия с аварската титла „югур“ вероятно джула е кратка форма на джу-ул-а, като `ул` и евразийското `ур` – със значение господар – са билингва. В този смисъл следва да са и диалектните титулни езикови форми Дуло и дюла в значение „свързан с господарството, с командването“. „Бретонската дума *bagad* означава „група“, „съюз“ [8, с. 74]“, която може да бъде разчетена като „божествена-bag¹⁴ свързаност, принадлежност-ad“.

711111177

¹³ Име на съпругата на лидера на ВМРО Ванче Михайлов

¹⁴ Вж. su-varna.org. Културното наследство на Варна 2015, Светлина върху имената Варна, Каварна, Кабакум, Аспарух, възгласа „ура“ и титлата Канасубиги, Димитър Г. Чанев. Също там „кх“ – огън, „х“ – горещ, южен, още „х“ – хоров, слънчев символ от архаично древен Египет; ар – същество, човек, аз – също, но високопоставен, високо стоящ, земна звезда.

експанзионистичния ислямизъм като турски етноним и патроним.

¹² От около 370 г. Баламир (чието име е иранско според М. Руш), Улдин, Харатон, след 412 г. следват Ругила, Октар, Руа, Бледа и Атила. [8, с. 57, 70, 162]

Разпрострялата се и на юг от р. Дунав българска държава, след победата в 680 г. е полиетносна, следователно и поли-лингвистична. А в тогавашния ѝ състав, според разгледаните исторически сведения и автори, неминуемо са присъствали и угрофините, без значение от конкретното название на етноса / племената им по онова време. От известното изобилие на гласни и нетърпимостта към струпването на съгласни звукове в думите при угрофинските езици може да се отчете тяхното влияние в съвременните руски и български езици, в отличие от сръбския например. За сравнение съответно Сърбия/Сърбия/Србия, Сърбия – в Македония, кръчмар(бг)/(крчмар – фамилия на сръбски футболист)... но и „Щрбске плесо” в Словакия. В аспекта на гореизложеното не е чудно, че „в угрофинските езици древнобългарските думи са запазени значително по-добре, отколкото в повечето други групи езици (ТОХ звучи като ТОХ, ШЕГОР като СЭГОР и т.н.)”, според проф. Петър Добрев.[11, с. 145]Арабската инвазия в Закавказието през 652/653 г., когато арабите стигат до Ванандар (Балх, Билхар)[10, с. 603], след преодоляването на Дербент, се е стоварила непосредствено върху обитаващите посочения регион - Чдар болкар, Дучи булкар, сувари/сабири/барсили, хазари и опосредствено, с касателство като заплаха, към северозападно разположените спрямо тях Купи болгар. А преди тях и върху азерите от северозападната персийска област Азърбайджан, голяма част от които хипотетично, но логично са се изтеглили на север от Кавказ в Барсилия. Лингвистично археологически името на хазарите следва да означава южни аз(а/е)ри спрямо българите и другите им сродни племена поради предгласа `x`. Khazar(s) – визирано от юг, на латиница, Pritsak. А самото название аз-ар – земно-звездно същество, което е с високо самочувствие и вероятно с някакви заслуги за името си. В този смисъл, твърде вероятно с местоимението „а(з/с)” – 1 л.ед.ч., българите са били звездно почетени, подобно Ас-парух, след ярката, звездна победа при Онгъла. Но от 651 г. нататък и езичниците болгари, и езичниците хазари, както и всички по-малки етнически групи в северокавказието са били подложени на периодичните атаки на арабските друговеци. В академичната ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИЯ, на основание данните на Теофан и Никифор, които не са били съвременници на събитията е отбелязано, че прабългаро-хазарският конфликт е започнал след 651 г. Хазарите, които обитавали вътрешната част на Верзилия /дн. Дагестан/, покорили Батбаян и подвластните му племена.[5, с. 74] А дали е било точно така? Защото щом

Кубрат е посочен за „*кан на всички българи между Киев и Дербент(по данни от „Гази Барадж тарихи”)[10, с. 603]*”, тази територия включва и Берсилия/Верзилия, а обитаващите я хазари са били също в праболгарския племенен съюз. Друг въпрос е по каква причина вождът им е оглавил племенния съюз като каган на един по-късен етап. Според Георги Атанасов в сборника БЪЛГАРИ И ХАЗАРИ, редакция на доц. Цв. Степанов: „*Симптоматично е, че в писмените източници няма изрични сведения, които да регистрират очакваните перманентни военни конфликти по българо-хазарската граница.*“[2, 93]Това че е нямало перманентни военни конфликти не означава, че изобщо не е съществувал такъв, от рода на кой е по-по-най – както между (к/х)ановите, така и между тях и кагана, между етносите или техните групировки, в условията на възникнали противоречия в онова паганско време. До колко ли главната опасност от проявите на жестоко насилствено ислямизиране е туширала болгаро-хазарските противоречия? Дали ислямът щеше да проникне в северокавказието, включително и сред Кара Болгар, както по-късно и във Волжка България – с първа столица Болгар, ако б(о/ъ)лгари и хазари си бяха сътрудничели и обединили военните си усилия за синхронизирано противопоставяне? К(х)аганското възвеличаване и конкурентните различия във владетелските интереси сред едните и другите, унаследените династични проблеми на Аспарух и Бат Баян – приел протекциите на хазарската доминация, а и неминуемо затруднената от големите разстояния комуникация в условията на онези времена, са улеснявали арабската кауза. Тогава когато Аспарух триумфира край Дунав, огънат на ислямизацията, подпален от намиращите се в подем араби, е горял над владенията му, над главите на сънародниците му северно от Кавказ. Порасналите му самочувствие и стопански възможности, след разгрома на византийците при Онгъла, овладяването на Мизия и постигнатия престижен мирен договор, са му позволили да пренасочи част от военния си ресурс в обратна посока към Закавказието и всичко подопечно, с което е бил свързан и от което не би могъл да се откаже в качеството си на велик владетел. Ако Аспарух е загинал в битка с измаилтяни, според „Българския апокрифен летопис“, то това не са били хазари, а араби. И битката не е била край Дунав, а в Закавказието. Съвсем друг въпрос е дали е загинал там, дали е починал от рани при придвижване към вътрешността на страната си или дори е издъхнал в Онгъла. Но предполагаемото погребение на атрибутите му край Вознесенка, недалеч от тези на баща му край

Малая Перешчепина, на левия бряг на Днепър е показателно за родовата му принадлежност към северното причерноморие. Част от хазарите ще станат мюсюлмани, възможно и и(с/з)маилтяни, като клон на ислямизма, но едва след няколко десетки години и то не за постоянно, когато ще бъдат разгромени от арабите, ще бъдат отхвърлени на север и ще преместят столицата си в делтата на река Волга. Във връзка с тези, макар и на един по-късен етап, събития Пламен Павлов отбелязва, че: *„Враждебното отношение към исляма е мотивирано от тежките арабо-хазарски войни и претърпяното унижение през 737 г. Тогава пълководецът Мерван прониква в сърцето на Хазария, разгромява армията на кагана и го заставя да приеме исляма... Само след няколко години хазарите се свързват, а религията на врага е решително отхвърлена“*[2, с. 119]И още, че: *„Официалното възприемане на юдаизма от хазарския управляващ елит се отнася ... напоследък с нови аргументи – към 861 г.“*¹⁵[2, с. 118] Твърде дълго време хазарската версия за гибелта на „Испор цар“ е лансирана в българската история, но тя е налагана като проява на негативно отношение към хазарския юдаизъм и в никакъв случай като обективна оценка. `Исмаилтяните` са ислямисти, ислямско разклонение, а не юдаисти, нито пък като ислямисти са се наложили над и сред хазарите до 737 г., както е изяснено в по-горе поместения цитат. По този въпрос, съвсем неотдавна, в ИМЕННИК НА БЪЛГАРСКИТЕ КНЯЗЕ (ХАНОВЕ) авторът Стефан Чурешки, завършил Историческия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и работил като специалист в катедрата по Стара история и тракология, излага своя възглед относно антихазарското становище в нашата историческа наука: *„Най-любопитното сведение в рубриката за Испор е провъзгласяването му за враг на измаилтяните, т.е. на хазарите, които са юдеи. В това отношение Апокрифният летопис не противоречи на казаното от византийските хронисти, останали непреведени през Средните векове, но не среща открито потвърждение в Именника, в който не се споменава за противоборството между юдеите и българите. Апокрифният летопис тук обаче е подкрепен от*

911111199

15 Новосельцев, А.П. Хазарское государство и его роль в истории Восточной Европы и Кавказ., Москва, 1990, с. 148сл.; Плетнева, С. А. Хазары; Москва, 1986; Pritsak, O. The Khazar Kingdom's conversion to Judaism. - Harvard Ukrainian Studies. II, Nr. 3, 1978p. 247f. и особено Zuckerman., C. On The Date of the Khazars' Conversion to Judaism and the Chronology of the Kings of the Rus Oleg and Igor. - Revue des Etudes Byzantines, t. 53 (1995), 241-255.

„Повест временных лет“ и от руско-славянската традиция, свидетелстваща за борбата на славяните против „жидовете““[2, с. 30] Само че, както бе пояснено, хазарите в разглеждания исторически период – обхващаш живота и дейността на „цар Испор“ – не са били нито юдеи, нито пък `исмаилтяни`. Необходим ли е коментар? Като дохристиянски летопис Именникът на българските князе не е творба, тенденциозно подчинена на цели от по-късно време, които са обусловили деформацията на обективната историческа истина в Апокрифа[12, с. 440]. Тази истина, без която няма стойностни знания и свързана с тях достойна за уважение наука! Колкото и да са оскъдни, и отдалечени по време сведенията за кончината на Аспарух, чийто образ заслужено е героизиран в нашето, българско съзнание, то те все пак насочват да бъде търсена корелация със събития около 700-та година, която най-вероятно е била последна в земния му път. Владетел от 701 г. е Тервел. И тъй като по това време южно от Дунав не са коментирани съществени, от историческа гледна точка, събития, то такива обаче е имало перманентно в Прикавказието. И най-важното – град Ismayilli, днес в Република Азърбайджан, е в югоизточния край на Кавказ. Недалеч от крепостта Нарын кале, преграждаща широкия само 3 км проход между Каспийско море и Кавказ с конгломерат от 42 км стени, за и около която десетки години са се водили люти битки между араби, хазари и б(о/ъ)лгари. Най-вероятно там Аспарух е водил „войната с измаилтяните“. На възрастта, на която е бил през визираната година, и на най-високата владетелска позиция, която е заемал, „Испор цар“ едва ли е участвал непосредствено в битките. Сведението, че Аспарух е погубен от измаилтяните не означава непременно, че е бил убит в сражение и то в края на земния му път – възможно е неговата гибел да е настъпила вследствие тривиално падане от коня му – поради моментно прилошаване и загуба на съзнание, от промяна в кръвното налягане, микроинфаркт, микроинсулт или каквото и да е. И при това смъртта му да не е настъпила моментално. Доста столетия по-късно, по такъв начин е дошъл краят на Чингиз хан, на приблизително същата възраст, във войната срещу тангутите. Едва ли начинът, по който е настъпил краят на тази емблематична българска личност е толкова съществен, колкото и да е любопитен. По-важно е друго. А именно, че независимо от разликите в съвременните названия, българи, украинци и р(о/у)си (включително волжките татари – нарекли първата си столица Болгар, независимо от несвойственото име, с което били по сталински „украсени“ и

оформилата се по-различна, в резултат на ислямизацията им, култура), в това число и унгарци, хървати¹⁶, гражданите на Република Македония и др. – по-големи или по-малки рояци от едно начално семейство – сме приемници, приносители и продължители на историческото наследство на Велика България на Кубрат. Колкото и да е отдалечена във времето и колкото и кратко да е просъществувала. Дори БЪЛГАРИНЪТ Аспарух е Кубанско-Донско-Днепърски син, личностен продукт и владетел, включително Дунавски – след 680 г., който (а и народът му) не трябва да бode в очите на руски, украински и унгарски автори¹⁷ като ЧУЖДЕНЕЦ!!! С това, което е постигнал начело на древните севернокавказци, кубанци, мигрирали на югозапад приуралци, подонци, днепровци – основно степни каза(к/х)ски конни войни, и той, и неговите сподвижници са заслужили своето най-достойно място в историческия пантеон както на България, така и на Русия, на Украйна и на Унгария. Разривът между южно-дунавските българи и северно-дунавските им сънародници, с прозвището маджари, най-вероятно настъпва когато княз Борис, започвайки подготовка за покръстването, е прекратил военните действия срещу християнското немско кралство. Покръстването на Борис, преименуван Михаил, с дадения нему от бога народ в годината 6374 [=866], според надпис на колона при с. Балша, Южна Албания[12, с. 189], съпътствано от избиването на 52-та български рода, според Бертинските летописи[12, с. 189,190], как ли би останало без отзвук при маджарите, които продължават войната срещу франките, разселвайки се през Карпатите и с бойни действия сепарират северозападните български земи. Навярно в резултат от провокираното разграничаване, в следствие от християнизацията на юг от Дунав по онова време е станала и подмяната на българообвързания Леведи с

10111111010

16 Петър Голийски – Народността име на хърватите, според легенда, било произлязло от името на Кубрат – Chrobatus.[Цветков, Пламен. Славяни ли са българите? С., 1998, с. 156] [10, с. 531]

¹⁷ Не е ли заглавието „Тюрко-българи и маджари“ на унгареца П. Юхас белег за псевдо знания?

Коментирайки руската археоложка Елена Галкина, д-р Ж. Войников определя изводите ѝ за това, че „българите били примитивни тюркоезични номади“, като неверни и тенденциозни[6]. Казано най-мекко.

И д-р Цв. Степанов и проф. С. Станилов подлагат на заслужена критика А.В.Комар, <http://archaeology.kiev.ua/journal/030500/komar.htm> – отрекъл съществуването на Кубратова Велика България и писал, че историята на средновековна България започва в IX в.[2, с. 12, 62, 64]

традиционалиста Арпад – повел маджарите в техния самостоятелен исторически път на изява и съществуване. Около 100 г. по-късно, след този преломен момент, и (х)унгарите „потъват“ в морето от християни на Европа. Мишел Руш представя следната хронология: „През 963 г. правнукът на Арпад – Геза се обърнал с молба към папата да му изпрати група мисионери... Покръстването на няколко племенни вожджве се ограничило в рамките на зоната на влияние на Геза... Когато умира, маджарите в голямата си част били все още езичници. Неговият син Вайк ... официално бил покръстен на 26 декември 996 г. ... най-сетне, със съгласието на император Отон III, той бил коронясан от папа Силвестър II. Това е известната корона на свети Ицван (Стефан)”[8, с. 216, 217]. Но запазили лексиката си, с откъсването си от България, за разлика от българите и около 200-те етноса в Русия, включително угрофините, чиито езици са били официализирано славянизирани чрез наложената масово новописмена книжнина.

Литература:

1. Албина Г. Хайруллина-Валиева, Древните българи в лингвистичния, културния и исторически контекст на евразийското пространство, „АБАГАР“ АД – В. Търново, 2013, стр. 114
2. Българи и хазари през ранното средновековие, ТАНГРА ТанНакРа ИК, София, 2003, стр. 12, 30, 35, 62, 64, 93, 118, 119
3. Владимир Цонев, ДРЕВНИТЕ БЪЛГАРИ, ШУМЕР И ВАВИЛОН, „Литера Прима“, София – 2004, стр. 47
4. Геза Фехер, Ролята и културата на прабългарите, Фототипно издание, *Огледало*, София, 1997, стр. I, II, 5, 6
5. ДИМИТЪР АНГЕЛОВ, ..., ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИЯ, т. 2, Първа българска държава, ИБАН, София, 1981, стр. 69, 74
6. Живко Войников, www.bulgari-istoria-2010.com, Предглаголическата руническа българска писменост
7. Лев Гумилов, ДРЕВНИТЕ ТЮРКИ Великият тюркски хаганат, София, 2007, Геза – 11, стр. 8, 26, 64, 177
8. Мишел Руш, АТИЛА Номадското нашествие, РИВА, София, 2010, стр. 55, 57, 70, 93, 156, 162, 192, 210, 213, 216, 217
9. Иван Танев Иванов <http://protobulgarians.com>
 - а) Исторически връзки между българската област ОНОГУРИЯ и държавата УНГАРИЯ
 - б) Разчитане на прабългарски надпис – билингва от с. БАСАРАБ – СЕВЕРНА ДОБРУДЖА
10. Петър Голийски, БЪЛГАРИТЕ В КАВКАЗ И АРМЕНИЯ (II – X ВЕК), ТАНГРА ТанНакРа ИК, София, 2006, стр. 531, 603
11. Петър Добрев, ПРЕОТКРИВАНЕТО НА ПРАБЪЛГАРСКИЯ КАЛЕНДАР, ИКК „Славика – РМ“, 1994, стр. 145
12. Петър Петров, Васил Гюзелев, Христоматия по история на България, том 1, Наука и изкуство, София, 1978, стр. 78, 158, 188, 189, 190, 440
13. Стефан Чурешки, Именник на българските князе(ханове), Сиела Норма АД, София, 2012, стр. 66, 184, 185, 187

инж. Димитър Георгиев Чанев,
GSM 0889194480,
e-mail: d.chanev@abv.bg